

представник СФРЈ у Унесковом специјалном комитету за примену Конвенције о мерама за забрану и спречавање недозвољеног извоза, увоза и преноса својине културних добара (Париз, 1970).

Објављивањем наведене књиге аутор се потврдио као оснивач посебне гране правног система споменичког права, односно посебне научне дисциплине – науке: споменичко право.

Славољуб Б. Поповић

Радивој Степанов – Гордана Вукадиновић:

Правна мисао 20. века

(„Футура“, Петроварадин, 172. стр.)

Јуриспруденција, као опште и уопштавајуће учење о праву, још увек представља релативно неразвијену дисциплину, будући да садржи премало егзактних, научно утврђених и проверених знања, а превише хетерогених погледа и ставова који варирају од аутора до аутора, при чему се често узајамно супротстављају и оспоравају, а понекад и међусобно потпуно искључују.

Ближе речено, код водећих представника наведене дисциплине, готово ни о једном фундаменталном проблему не постоји потребан степен сагласности, неопходан минимални консенсус или оно што се у традиционалној латинској терминологији назива „*communis opinio doctorum*“, па чак и кад се говори о појму самог права, његовој природи и суштини.

У складу с тим, у литератури се, са разлогом, истиче да универзална правна мисао, упркос мноштву оригиналних и инспиративних идеја и концепција и стално растућем обиљу плодотворних иновација, у садашњој фази свог развоја још није достигла такву зрелост да би се могла изложити у облику хомогеног система категорија, којим би се на једнообразан и општеприхватљив начин објединиле све њене разнородне и разнолике манифестације у кохерентну целину.

У домаћој јуриспруденцији, проф. К. Чавошки је, својим бриљантно написаним уџбеником *Увод у право I* (издање Агенције „Драганић“, Београд, 1994), убедљиво демонстрирао сву илузорност поимања права (и државе) са становишта само једне, такорећи владајуће идеје, што је било карактеристично обележје претежног дела марксистичке правне доктрине, која је често тежила да, у аподиктичкој форми, изриче о праву коначне истине без призива,

да би после 1989. године врло брзо била потиснута на маргину чим је изгубила институционалну подршку комунистичке државе.

Полазећи од описаног стања ствари, аутори књиге *Правна мисао 20. века* сасвим су исправно поступили када су се определили да ову мисао прикажу у виду збирке радова о дванаесторици угледних представника немачке, односно аустријске, италијанске, француске и англоамеричке филозофије, теорије и социологије права, чије је стваралаштво обележило протекло столеће. То су: Роско Паунд (Roscoe Pound, 1870–1964), Емил Ласк (Emil Lask, 1875–1915), Густав Радбрух (Gustav Radbruch, 1878–1949), Ханс Келзен (Hans Kelsen, 1881–1973), Лон Фулер (Lon Fuller, 1902–1978), Херберт Харт (Herbert Hart, 1907–1993), Норберто Бобио (Norberto Bobbio, рођ. 1909), Џон Ролс (John Rawls, рођ. 1921), Никлас Луман (Niklas Luhmann, 1927–1998), Роналд Дворкин (Ronald Dworkin, рођ. 1931), Пол Амселек (Paul Amselek, рођ. 1937) и Џон Финис (John Finnis, рођ. 1940). На овом заиста импресивном списку можда евентуално недостају нека позната имена (као што су нпр. Петражицки, Диги, К. Косио, Х. Перелман, Алф Рос и др.), али је, за узврат, непобитна чињеница да је он зналачки састављен, да је утемељен на промишљеном избору и да, отуда, неоспорно има репрезентативан карактер.

Међу наведеним одабраним ауторима, по нашем гледишту, пре свега ваља издвојити горостасну личност Ханса Келзена, оснивача бечке правне школе, чија је чиста теорија права, према тачној оцени проф. Радивоја Степанова и проф. Гордане Вукадиновић, веома важна за достојанство права и правништва, без обзира на оспоравања њених одређених аспеката која су, уосталом, углавном производ неспоразума или неразумевања. Наиме, међу великанима правне мисли 20. века нема писца који је толико беспштедно критикован као Келзен, нарочито због настојања да из јуриспруденције одстрани све метаправне елементе и да је сведе на чисту форму. Општу оцену о тој Келзеновој оријентацији можда најсажетије резимира Никлас Луман, заговорник системског приступа праву, када констатује да наука о позитивном праву, откако се конституисала, једва још одржава везе са економским и друштвеним наукама и да живи као на острву. На први поглед, оваква квалификација Келзенове чисте теорије права изгледа оправдана и сама по себи разумљива.

Међутим, нема сумње да се овде, свесно или несвесно, превиђа да Келзенов методолошки редуccionизам не значи ништа друго него успостављање особеног идентитета јуриспруденције и стварање услова за њену пуноправну сарадњу са сродним и суседним научним дисциплинама. С друге стране, чини се да се главна одлика Келзенове доктрине састоји у томе што позитивно право

приказује на систематски начин, и то онакво какво јесте, без икаквих страних додатака. Ради се, наиме, о једном учењу, максимално прилагођеном потребама и захтевима праксе, које сваки правни проблем поставља и решава са становишта целине правног поретка. Келзену, без сумње, доста дугују Х. Харт, А. Рос, Н. Бобио, Амселек и многи други, а Роско Паунд, свакако највећи амерички правни мислилац и присталица повезивања јуриспруденције с економијом и социологијом, својевремено је недвосмислено признао да је Келзен „сигурно највећи живи светски правник и један из изабраног круга класика правне мисли“ (в. Здравко Гребо: *Маркс и Келсен*, „Свјетлост“, Сарајево 1979, стр. 6).

Посебну пажњу у књизи *Правна мисао 20. века* привлаче свеже и атрактивне идеје англосаксонских писаца – Ролса, Фулера, Дворкина и Финиса. Ролс је у наше време поново пробудио изузетно велико интересовање за феномен правде схваћене у смислу стожерне врлине, односно прве врлине друштвених установа, док Фулеру, Дворкину и Финису, пак, припада крупна заслуга што су реафирмисали идеје природног права на новим, модерним основама, при чему Финису треба одати додатно признање за промовисање тезе о компатибилности правног позитивизма и јуснатурализма, тако да његово схватање не представља антипод него допуну ставова позитивиста (в. Степанов-Вукадиновић, *op. cit.* стр. 157 и К. Чавошки: *Увод у њраво I*, „Драганић“, Београд 1994, стр. 86). Овом креативном иновацијом Финис је, без сумње, бар донекле обеснажио готово општеприхваћено гледиште да из природе, ма како схваћене, уопште није могуће извести норме за људско понашање, пошто су у комплексним друштвима са развијеном привредом потребни висок степен правне сигурности и апстрактно – опште формулисани закони, а не „превазиђени системи природног права“ (уп. А. Кауфман: *Право и разумевање њрава*, „Гутенбергова галаксија“, Београд–Ваљево, 1998, стр. 231 и 281).

Ипак, рехабилитација концепта природног права у 20. веку, у његовој савременој верзији, није била никакав помодни тренд већ – како то показује Радбрухов случај – једна логична и неизбежна реакција на крајње погубне последице правног позитивизма у пракси нацистичке Немачке. Такав сумрак правне мисли, према проф. Р. Степанову и проф. Гордани Вукадиновић, антиципирао је, по свему судећи, још Емил Ласк, чије су се суморне слутње обистиниле не само у Трећем рајху већ и у Стаљиновом СССР-у, где је текућа политика успоставила апсолутну доминацију над јуриспруденцијом и претворила је у пуко оруђе владајуће идеологије (в. Н. Kelsen: *The Communist Theory of Law*, New York, Frederick A. Praeger, Inc. 1955). На стр. 149–150 своје врло добро методолошки конципиране и веома солидно документоване књиге, проф. Р. Степанов и проф. Гордана Вукадиновић указују на један интересантан рад Пола Амселека,

објављен под називом „Онтологија права и деонтичка логика“ („*Ontologie du droit et logique déontique*“), у којем се овај француски аутор позабавио теоријом аката о језику или учењем о говорним чиновима (speech acts), чији су творци Џон Остин (J. D. Austin) и Џон Серл (J. R. Searle).

Ради се, наиме, о језичким исказима, тзв. перформативима, који представљају социјалне радње карактеристичне, пре свега, по томе што се могу изводити једино путем говора и као такве имају несумњиво значајну улогу и у области права, а нарочито у судским и управним поступцима.

Данас је сасвим извесно да је откриће перформатива један од најубедљивијих доказа да се функција језика у праву, у великом броју случајева, идентификује с одређеним облицима правно регулисане делатности, а првенствено с одговарајућим врстама и подврстама материјалних аката. Запажено место у књизи проф. Р. Степанова и проф. Гордане Вукадиновић дато је учењима Херберта Харта и Норберта Бобија која се могу сматрати комплементарним доктринама, јер су оба усмерена на превазилажење општих и типичних слабости правног система. Тако Харт, инспирисан филозофијом Лудвига Витгенштајна (L. Wittgenstein), у свом трагању за суштином права преко особене структуре правног поретка као споја примарних и секундарних норми, ставља у задатак секундарним нормама да исправљају неодређеност, статичност и неефикасност примарних норми и да на тај начин спроводе санацију правног система унутар њега самог. За разлику од Харта, Бобио, такође под утицајем Витгенштајна, редукује јуриспруденцију на анализу језика, чији циљ треба да буде уклањање из текстова прописа свих недостатака који се тичу неодређености, непотпуности и некохерентности нормативног израза. Управо зато што је њена основна делатност изграђивање строгог или научног језика, јуриспруденција је – тврди Бобио – равноправна с емпиријским и формалним наукама. Сагласно овом закључку Н. Бобија, чини се да ће унапређивање права, као превасходно нормативне, дакле језичко-логичке творевине, у наредном раздобљу умногоме зависити од резултата даљих лингвистичких и са њима повезаних логистичких истраживања, који су, иначе, достигли завидан степен егзактности, тако да већ данас представљају солидну подлогу за увођење тачних метода у јуриспруденцију.

На основу досадашњег осврта на неколико одабраних тема и проблема, обрађених или наговештених у књизи *Правна мисао 20. века*, желимо овде посебно да нагласимо да се њена основна одлика састоји у томе што суптилном анализом и прегледним и приступачним приказивањем дванаест репрезентативних доктрина, уз умешно издвајање онога што је у њима заиста битно и главно,

омогућује читаоцима да, сучељавањем и вредновањем изложених идеја и концепција, стекну темељан увид у специфичну природу права као дијалектичког јединства стварног и могућег, бивства и требања.

Књига *Правна мисао 20. века* потврђује у свему онај утисак који су њени аутори желели да остави на читаоце те, у вези с тим, сугерише две кључне ствари – прво, поруку да само најбоље идеје побеђују („Nur die beste Ideen gewinnen“) и, друго, да је, поред ове поруке као цивилизацијске лозинке, претходно столеће задужио 21. век и изузетно респектабилном правном баштином.

Наше је дубоко уверење да ће ова књига – која доприноси свестраном сагледавању суштине правног феномена у његовим различитим видовима и с разних становишта и у којој су складно сједињени висок теоријски ниво излагања и готово мајсторска једноставност и јасноћа изражавања – наићи на повољан одјек у домаћој научној и стручној јавности, па и код ширег круга корисника, јер она то, по својим несумњивим квалитетима, неоспорно заслужује.

Зоран Јелић

Снежана Миладиновић:

Легај кроз љавну науку и законодавство

(Задужбина Андрејевић, Београд 2000, 116 стр.)

У оквиру Библиотеке „Academia“ Задужбина Андрејевић из Београда је издала још једну значајну монографију из области грађанског права. Реч је о књизи *Легај* кроз љавну науку и законодавство. Аутор књиге је др Снежана Миладиновић, асистент на Грађанскоправној катедри Правног факултета у Подгорици. Ова монографија представља приређену магистарску тезу коју је ауторка одбранила на Правном факултету у Београду јуна 1994. године, пред комисијом у саставу: проф. др Оливер Антић (ментор), проф. др Владан Станковић и проф. др Обрен Станковић. Поред ове књиге, Снежана Миладиновић је објавила још десетак научник радова из грађанскоправне материје.

Књига почиње сажетком (апстрактном) који је дат на српском (стр. 7) и енглеском језику (стр. 8). Иза апстракта следи увод (стр. 9–10) и сам рад који је подељен на 15 делова.

Први део (стр. 11–14) носи наслов „Појам и правна природа легата“. Почиње термилошким напоменама у којима ауторка даје различита значења термина *легај* и указује да поред ове речи